

ČLANKI – RAZPRAVE

Tatjana Pregl Kobe

SLOVENSKI KNJIŽNI ILUSTRATORJI 3. del

V reviji *Otrok in knjiga* v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjam pozornost ilustratorskim opusom Melite Vovk, Dušana Muca in Maje Lubi.

The Journal of Children's Literature has through several issues been presenting contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations. The current article focuses on the illustration opuses of Melita Vovk, Dušan Muc and Maja Lubi.

Ilustracija za otroke in mladino je slikovna govorica, ki soustvarja človekovo zavest, odločilno vpliva na bralčev psihični razvoj in ima odgovorno vzgojno-izobraževalno (in ne moralizirajočo) vlogo. Mladim bralcem v industrializiranih deželah prav knjiga večinoma predstavlja tudi prvo srečanje z umetniškim izrazom. V svetu, nasičenem s podobami dvomljive umetniške vrednosti, ki jih posredujejo sodobni komunikacijski mediji, je za mlade in dovzetne otroške duše izredno dragocena priložnost stika z visoko kvalitetnimi ilustriranimi knjigami. So zaklad, ki ga otroci vse življenje nosijo s seboj. Tudi starejšim otrokom in mladostnikom pomagajo iskati odgovore na marsikatera vprašanja.

Dobri ilustraciji naj ne bi zadoščal le termin ilustrativno kot ponavljanje nečesa, kar je že figurativno opisano z besedami. Dobra ilustracija tudi ustvarjalca pelje malo dlje. Ko se glede na sporočilo suvereno odloči za klasičen ali inovativen likovni pristop. In ko si dovoli, da njegova vzporedno ustvarjena vizualna podoba ni le dodatek k pripovedni vsebini, temveč je njena vzporedna pripoved.

Melita Vovk

Melita Vovk¹ ima posebno mesto med slovenskimi ilustratorji dvajsetega stoletja. Bila je široko razgledana vizualna pripovedovalka z izjemno humornim odnosom

¹ Rodila se je 14. junija 1928 na Bledu. Na Akademiji upodablajočih umetnosti (Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani) je leta 1951 diplomirala iz slikarstva, v

do sveta, ki je s svojim delom orala ledino, ko je na samosvoj, svoboden, trdno na tleh stoječ in hudomušen način radikalno vstopila med druge takrat pomembne slovenske ilustratorke, pravljíčarke. Čeprav s popolnoma drugačnim umetniškim pristopom je bila prav tako docela predana svojemu poklicu ilustratorke. V sijajni, tudi mednarodno priznani družbi slovenskih ilustratork in ilustratorjev je bila povezana osebnemu in avtorsko prepoznavnemu načinu upodabljanja življenja, ki so ga v besede pred njo ujeli pesniki, pisatelji, raziskovalci. Svojemu ilustratorskemu poslanstvu je bila predana, odkar je prenehala s poučevanjem na blejski osnovni šoli in se povsem posvetila umetniškemu ustvarjanju, v veliki meri prav ilustriranju. Njen pristop k posameznim nalogam je bil večinoma temeljit, intelektualno in emocionalno širok, vseskozi pa avtorsko izviren in izrazno sugestiv. Z njenimi ilustracijami je pri različnih založbah² izšlo okoli osemdeset knjig. Leta 2010 je na 9. slovenskem bienalu ilustracije prejela nagrado za življenjsko delo.³

Pri retrospektivnem pregledovanju ilustracij Melite Vovk se ponuja možnost, da lahko doživimo ves razpon njenih knjižnih ilustracij. Naenkrat se razpre nabor desetletja nastajajočih stotin ilustracij in se med seboj spogleduje različen, a vendarle razpoznaven ilustratorkin pristop k različnim zvrstem literarnih predlog. Razpon njenega ilustratorskega delovanja je izredno širok, precej obsežnejši od izbora

letih 1951–1953 nadaljevala študij na specialki za grafiko pri Božidarju Jakcu (3 semestre) in leta 1972 diplomirala pri Riku Debenjaku. Učila je na nižji gimnaziji na Bledu (1953–1956), nato je bila v svobodnem poklicu (1957–1973), potem višja strokovna sodelavka za scenografijo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (Akademiji za igralsko umetnost Univerze v Ljubljani) (1974–1977) in nato spet v svobodnem poklicu do upokojitve leta 1984. Leta 1957 se je poročila s kritikom, gledališčnikom in esejistom Bojanom Štihom (1923–1986), ločila sta se leta 1975. Njuna hči Marija Štih – Ejti je tudi slikarka. Od leta 1979 do leta 1984 je bila Melita Vovk poročena z nizozemskim slikarjem Roelofom Frankotom (1911–1984). Ukvarjala se je s slikarstvom, grafiko, risbo, ilustracijo in karikaturjo. Od leta 1956 se je vse bolj posvečala scenografiji in kostumografiji, z osnutki je sodelovala pri več kot petdesetih predstavah za gledališče. Leta 1974 je na Borštnikovem srečanju prejela Borštnikovo diplomu in denarno nagrado za kostumografijo, leta 1977 pa Borštnikovo diplomu in denarno nagrado za scenografijo. Težišče njenega dela je bila ilustracija. Ilustrirala je več kot osemdeset knjig, za mnoga literarna besedila pa je ilustracije v nadaljevanjih objavljala v periodičnem tisku. Dvakrat je prejela Levstikovo nagrado (1957, 1964), nagrado Mlado pokolenje (Beograd, 1965) in nagrado Hinka Smrekarja za življenjsko delo (2010). Portretirala je slavne pisatelje, ko so na Bledu potekala PEN srečanja. Napisala je več duhovitih potopisov in jih opremila z lastnimi risbami, pisala je tudi strokovne članke o aktualnih in strokovnih vprašanjih ter spominske zapiske. Leta 2008 je bila ob občinskem prazniku razglašena za častno občanko Bleda. Umrla je 22. julija 2020 v Radovljici.

² Največ knjig z njenimi ilustracijami je izšlo v založbi Mladinska knjiga (odslej MK), izhajale pa so tudi v drugih založbah: Obzorja, Borec, Prešernova družba, Pomurska založba, Mohorjeva družba, Partizanska knjiga, Karantanija in druge. Za nizozemskega založnika Tieboscha (Amsterdam, 1980) je ilustrirala prevod knjige znamenitega ameriškega satirika Arta Buchwalda *Irwing's Delight*, ki ji je osebno pisno sporočil, da je izjemno zadovoljen z njenimi risbami.

³ Iz obrazložitve nagrade Hinka Smrekarja za življenjsko delo: »Marsikje v delu Melite Vovk Štih je opaziti, kako jo je navduševal evropski, še posebej nemški ekspresionizem, ki je za svojo prebojnost potreboval angažirano in kritično sporočilnost. Tako slikarko lahko boljše primerjamo s takratnimi sočasno ustvarjajočimi moškimi ilustratorji, ki so delo pojmovali drugače od svojih ženskih kolegic 'pravljíčark'. Vovkova je z ilustracijo prikazovala svojo resničnost, ki je bila daleč od idealizirane in ljubke, bila je stvarna in vselej začinjena s kančkom ironije.«

tu predstavljenih del. S povsem različnimi vsebinskimi in tehničnimi pristopi je upodabljala besedila za najmanjše otroke, najstnike, odrasle, vključno s poljudno-znanstvenimi besedili, in za bralce časopisov ter revij, kamor je pošiljala svoje na hitro ujete situacijske risbe kot odzive na aktualno dogajanje.

S časopisno ilustracijo in serijami karikatur se je dnevno ali tedensko angažirano odzivala na dogodke iz člankov. Te njene ilustracije kažejo veliko voljo do življenja, do majhnih radosti, ki so ji bile dane, ter živo zanimanje za družbena dogajanja, ki jih je redno spremljala, še posebej iz sveta kulture. Prepotovala je domala vso Evropo in napisala tudi več duhovitih, umetniškemu poslanstvu zavezanih brezkompromisno odkritosrčnih potopisov, ki jih je opremila z lastnimi risbami. Pri tovrstnem publicističnem in likovnem delu so jo vodili pozitivno naravnani medčloveški odnosi, veder smisel za humor in blaga ironija, a kritičnosti se pri tem početu nikoli ni ognila. Če sta bili dobrodušna hudomušnost in ne pretirano pikra karikatura rezervirani za literaturo, si je za humoreske in karikature v dnevnem in tedenskem časopisju privoščila veliko več svobode, groteske.⁴ Večinoma so bili ti njeni prispevki podpisani in datirani, pogosto celo s polnim datumom, ne le z letnico. Za aktualno parafraziranje je v hitropotezne risbe umeščala na roko izpisana besedila in miselne poudarke, ki jih je izrezovala iz časopisov in kolažno lepila na karikaturne podobe. Zanj je bil pomemben kreativni postopek kolaž – združevanje izrezkov iz časopisov in revij, fotografij, plakatov in fotokopij – kot neločljiv preplet podob in besede. Avtorica je pri tem osebnoizpovedne komponente povezovala z udarno provokativnostjo in (pri objavah v časopisih in revijah) družbenokritično angažiranostjo. S takim odnosom je ilustrirala tudi svoje živalske basni *Ganljivke* (*Tedenska tribuna*, 1973). Posebno poglavje so ilustracije za otroke, ki jih je objavljala v reviji *Rodna gruda*⁵ v letih od 1972 do 1975 po literarnih predlogah, ki so jih med drugim prispevali Lili Novy, Anton Ingolič, Neža Maurer in Evelina Umek. Otroški svet je upodobljen hudomušno in prikupno, punčke z zvedavimi očmi, fantki vselej kuštravi, živali prijazno zrejo v svet ali skozi okna kakšne kmečke kajže, logično so se na teh krhkih črno-belih risbah znašle tudi slovenske noše, kmečka ohcet in različni folklorni elementi. V periodičnem tisku je ilustrirala povest *TV palček*⁶ Polonce Kovač (Kurirček, 1973/74) in mladinski roman *Fant s Tržaške ceste* Toneta Seliškarja (Pionirski list, 1975/76), obe deli sta seveda izhajali v nadaljevanjih.

V knjižno avanturo se je še kot študentka spustila z ilustracijami za kratko zgodbo *Ptice in grm* (MK, Čebelica, 1955) pisateljice Vide Brest. Kot mnoge pripovedi povojne dobe je bila drobna knjižica z mehкими platnicami vezana na partizansko tematiko. Pod vplivom grafične specialke se je tehnično odločila za dvobarvno litografijo, kar je za tisti čas delovalo zelo privlačno predvsem pri idealizirani podobi glavne junakinje, mlade partizanke, ter ptic in grma, in malo ublažilo podobe

⁴ Redne rubrike in opaznejše občasne objave: *Naši razgledi*, 1956/57 in 1958/59; *TT – Tedenska tribuna*, 1973; *Delo*, 1980, 1981, 1986; *Dnevnik*, 1981/92, *Teleks*, 1983; revije *Tovariš*, *Pionir*, *Pionirski list*, *Ciciban* in druge.

⁵ Slovenska izseljenska matica je začela leta 1954 izdajati revijo *Rodna gruda* s podnaslovom *Časopis za Slovenske rojake v inozemstvu*.

⁶ Originalne ilustracije je 19. avgusta 2010 poklonila zbirki ilustracij Osnovne šole dr. Pavla Lunačka Šentrupert.

pretirano karikiranih italijanskih vojakov.⁷ Že ilustracije za drugo knjigo *Zgode in nezgode kraljevskega dvora* (MK, 1957) so ji prinesle Levstikovo nagrado. Otrokom (in ne le njim) namenjena povest o kraljevskem dvoru, ki domišljjsko simbolizira nekdanjo jugoslovansko kraljevino, in predstavlja svet otrok, zazrtih v lepšo prihodnost, je napisal mladinski pisatelj Milan Šega, Melita Vovk pa jo je duhovito obogatila z rahlo karikiranimi dvobarvnimi ilustracijami (črno-belo perorisbo dopolnjujejo svetlo opečnate ploskve). Situacijska komika je še posebej izrazita v gestah in izrazih glavnih štirih junakov, atraktivno sobivajočih na zeleno-rdečih poudarkih knjižnega ovitka.

Med najbolj priljubljene slikanice več generacij se uvršča slikanica *Juri-Muri v Afriki* (MK, Cicibanova knjižnica, 1958), ki sta jo ustvarila pesnik Tone Pavček in ilustratorka Melita Vovk. Več kot šestdeset let po nastanku še vedno vzbuja prijetne spomine na brezskrbno otroštvo, zato ni presenetljivo, da je bila tolikokrat ponatisnjena in izdana v prirejeni izvedbi.⁸ Slikanica z otroško igrivostjo verzov in s pristrčno hudomušnostjo ilustracij enakovredno nagovarja najmlajše. Obarvana risba tokrat ni vehementna, temveč premišljena, kar kaže tudi nizanje drobnih detajlov. Tako glavni junak kot živali s človeškimi lastnostmi so izrisani do simpatične potankosti, dodane žive barve pa podobam dodajo toplino. Prostor, v katerem se dogaja zgodba, je v večini ilustracij domišljjski, čeprav je docela jasno, da se dogaja v Afriki, zelo konkreten pa v (iz dveh delov sestavljeni) ilustraciji umazanega Jurija v kopalnici in liku kar polizano urejenega Jurija, ki se s kovčkom v roki vrača domov.

Odločitev ilustratorke, da ostaja pri blagem humorju in se izogne pretiranemu karikiranju, je veljala za večino slikanic, ki jih je upodabljala za najmlajše otroke. Sprva so bile to bolj preproste črno-bele ilustracije za pristrčne zgodbe deklice in njenega kužka ob besedilu Ele Peroci v slikanici *Tacek* (MK, Cicibanova knjižnica, 1959), kasneje obogatene z novimi ilustracijami v enaki maniri za slikanico z naslovom *Tacek in druge zgodbe* (MK, Moja knjižnica, 1967). Primerno najmanjšim otrokom je z barvnimi svinčniki in pasteli preprosto upodobila pristrčne verze Toneta Pavčka v dveh kartonskih zgibankah, najprej v leporellu *Sončece v žepu* (MK, Najdihojca, 1960), nato pa s še bolj poenostavljenimi barvnimi ilustracijami zgibanko *Polž pred nebotičnikom* (MK, Najdihojca, 1960). Po nekaterih manj opaznih in tudi zanjo neznačilnih slikanicah⁹ za najmanjše otroke je Melita Vovk nekaj let kasneje znova zaigrala na prave strune, ki jim enakovredno z besedilom zlahka prisluhnejo najmanjši. Senzibilen domišljjski svet Mire Mihelič je že v prvi zgodbi o Puhku, krhkemu malem dečku, ki ga starejši ne jemljejo resno, v slikanici *Puhek*

⁷ Za prvi ponatis zgodbe (MK, Velike slikanice, 1961) je na novo naredila bolj idealizirane ilustracije v akvarelni tehniki, za drugi (MK, Čebelica, 1977) pa so bile za notranjost znova uporabljene litografske, vendar v ne tako atraktivni črno-beli izvedbi.

⁸ Tone Pavček. *Juri-Muri v Afriki: o fantu, ki se ni maral umivati*. Ljubljana: MK, 1958 (ponatisi: 1962, 1973, 1976, 1978 ; priredbe: 2002, 2006). Slikanica je še isto leto izšla tudi v Zagrebu in Beogradu. Besedilo je kasneje ilustrirala tudi Marjanca Jemec Božič (1988), nadaljevanje dogodivščin pesnikovega Jurija pa je v naslednjih knjigah ilustriral Damijan Stepančič. Pred koncem svojega ilustratorskega delovanja je upodobila še izbor Pavčkove poezije *S črko čez Krko* (Karantanija, 2003), kjer pa kljub uporabi barve (ali prav zato) slikovite ilustracije niso enovite, nihajo od popartizma do arhaične idiličnosti.

⁹ Recimo: ilustracije za prevod pravljice Benjamina Rosina *Kdo bo zatožil?* (MK, Čebelica, 1961) in precej stilizirane ilustracije basni Mateja Bora *Sračje sodišče ali je, kar je* (MK, 1961), kjer prav tako humorno, a poenostavljeno nastopajo živali.

v *Benetkah* (MK, Cicibanova knjižnica, 1965) upodobila slikovito in privlačno, enakovredno besedilu. Sprostila je fantazijo in se pri upodabljanju dogodivščin dečka s (z zanj že značilnimi) prevelikimi očmi, odsevov v vodi in zvrnjenih in zverženih hiš igrivo podala v kombinacijo perorisb in kolažev, pri čemer je uporabila različne materiale. Literarni in likovni del se na dvostranskih ilustracijah zlivata v celoto tudi pri naslednji slikanici *Puhek* (MK, Cicibanova knjižnica, 1967), tehniko pa je pri nekaj let kasneje nastali slikanici *Puhkova kresna noč* (MK, Velike slikanice, 1972) še dopolnila s poigravanjem z barvnimi ploskvami, ter s tem plastično slikovitost podob še dopolnila. Še v eni od zgodb Mire Mihelič nastopa prisrčen mali junak, a ne Puhek, čeprav ga je ilustratorica upodobila s prav tako velikimi očmi, skoraj tako velikimi kot so oči ptic, v katerih gnezdu se je znašel: ilustracije za slikanico *Novo leto na strehi* (MK, Zvezdica, 1966), pri katerih je risbo s flomastri kombinirala s pasteli, so menda nastale v eni sami noči.¹⁰ Tudi naslovna stran, na kateri je malega navihanca upodobila napol golega, v sami srajčki. Za najmlajše bralce je nastala še slikanica *Nevsakdanje potovanje* (MK, Velike slikanice, 1973), v kateri je za barvno (skoraj) agresivne ilustracije zbirke pesmic za otroke Ade Škerl znova uporabila nevsakdanji pristop: za kolažno kombiniranje je poleg risbe, povezane z različnimi vzorci, uporabila izrezane dele slik in fotografij ter jih radikalno umeščala v polje vsake podobe.

Za najmanjše otroke je ilustrirala še nekaj knjižic, ki pa niso presegale njenega sočasnega ustvarjanja. Ob besedilu *Nekoč pod Gorjanci* (MK, 1960) pisateljice Vere Albreht¹¹ so tako nastale preproste črne perorisbe, nekakšen priklon kmečki motiviki, ki ji je bila blizu. Idiličnost prekmurskega življenja se kaže tudi v enostavnih orisih krajine in karakterjev glavnih junakov v ilustracijah pripovedi *Žemlje* Ferda Godine (MK, Cicibanova knjižnica, 1961). Pripovedne, dokaj realistične črno-bele ilustracije za drobno knjižico *Moja prva knjiga* (MK, Čebelica, 1970) osvetljujejo pripoved pisatelja Toneta Seliškarja o njegovem prvem stiku s knjigami, nekaj realistično narisanih vinjet pa sestavlja enostavno barvno naslovnico. Prav tako je ilustratorica izbrala žive barve in tehniko kolaža za naslovno stran slikanice *Uganke* (MK, Čebelica, 1975) Otona Župančiča, prav neznailno zanj pa so narejene notranje črno-bele ilustracije, nekakšne grafične lepljenke s skrajno poenostavljeno risbo.

Likovno večša ustvarjalka, ki je živo in neposredno hudomušno odpirala srce najmlajšim otrokom in jim pravljuje z večinoma (a ne izključno) črno-belimi ilustracijami približala skicozno, a s šegavo prisrčnostjo, pa se je pri ilustriranju knjig za otroke v prednajstniškem obdobju z bolj polno pripovedno ilustracijo skušala

¹⁰ »Anekdotična, ki se teh ilustracij drži, pravi, da so vse nastale v eni sami noči. Melita Vovk je perorisbo, kakor hitro se je dalo dobiti kvalitetne flomastre, zamenjala z njimi (prvi črni flomaster za ilustriranje je dobila iz Anglije). Pri *Novem letu na strehi*, sploh če poznamo ozadje hitenja, pa je uporabila flomastre in jih kombinirala s pasteli. Originali so tako s časom šli po zlu, saj se je šele kasneje izkazalo, da so flomastri na svetlobi in nasploh v času slabo obstojni in je mnoge, ki jih je podarila različnim zbirkam (npr. Šivčevi hiši v Radovljici, Osnovni šoli Lesce ...) naknadno popravljala s pasteli.« (Kunstelj Pavlovski Ana Marija, *Melita Vovk – ilustratorica*, seminarska naloga iz slovenske umetnosti novega veka, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2009, str. 23–24)

¹¹ Z Vero Albreht je znova sodelovala nekaj let kasneje, ko je s šaljivimi črno-belimi risbami preprosto sledila njenim šegavim verzom v slikanici *Pustov god* (MK, 1965) in zanj naslikala atraktivni barvni ovitek.

približati njihovem domišljjskemu svetu. Če je bila večina slikanic takrat ovita v mehke platnice, pa so bile ilustrirane knjige večje in že s trdimi platnicami. Pri ilustracijah za knjigo s trdimi platnicami *Užaljeni krokodil* (MK, Cicibanova knjižnica, 1962), ki jo je napisal nemški pesnik in pisatelj Hans Bauman, je mestoma že pričela z zgoščanjem risbe v polnejše kompozicije, sicer pa so za mlade bralce bolj vznemirljivi prizori daljnih, predvsem vzhodnjaških dežel kot pa sama figuralna pripoved. V tem času je Meliti Vovk v ilustratorske roke prišla zgodba o potepuhu Oskarju in devetletnem Erazmu, ki živi v sirotišnici, kjer ga gospodična Kraguljevka pogosto krega in zmerja. Napeta, dogodivščin polna zgodba o iskanju ljubezni in pripadnosti jo je popolnoma prevzela. Kombinacija celostranskih barvnih in manjših črno-belih ilustracij s podobo fantiča, ki je s poudarjeno velikimi očmi že simbolično prepoznaven, čeprav par let starejši od njenih prejšnjih upodobitev malih knjižnih junakov, v ilustrirani knjigi *Erazem in potepuh* (MK, Biseri, 1971) učinkuje prijazno, naklonjeno zgodbi znamenite pisateljice Astrid Lindgren – vključno s skladno barvno naslovno stranjo.¹² Odnos ilustratorke do vizualne pripovedi se je kasneje v izdajah ilustriranih knjig za otroke spremenil, črno-bele risbe s tušem so večinoma zapolnjevale celostranski prostor posameznih strani. Za pravljico Vide Brest *Veliki čarovnik Ujtata* (MK, Cicibanova knjižnica, 1974) je nastalo štirinajst (ena v knjigi ni bila objavljena) celostranskih ilustracij.¹³ Vživetje v pravljичni svet hudo bolnega dečka Tjažka – Matjažka in velikega čarovnika Ujtataja, ki z njim potuje na krilih sanj, je bil izziv za drugačen pristop k vizualnim pripovedim za otroke. Besedilo je pravljіčno in motivno nasičeno z več narativnimi nivoji, kar je ilustratorka ohranila tudi v vizualnem delu, v katerem se izmenjujejo elementi domišljjske slikovite pripovedi s skrajno zgoščenim vizualnim dogajanjem. Na nekaterih ilustracijah, značilnih po skoraj zastrašujočem ozračju, je s poudarjeno risbo s tušem v kombinaciji z neagresivnim, stiliziranim kolažem do kraja zapolnila prostor. Še posebej je horror vacui izkoriščen pri ilustracijah za knjigo *Avtomoto mravlje* (MK, Cicibanova knjižnica, 1975), za katero je sicer Levstikovo nagrado prejel pisatelj Jože Snoj, a je bila knjiga opažena tudi zaradi ilustracij. Manj svetlih delov na ilustriranih straneh je pustila tudi pri velikih celostranskih ilustracijah za knjigo *Čipo* (MK, Sinji galeb, 1981) švicarskega pisatelja Franza Hohlerja.

Sprva čisto, realistično, mestoma obrisno risbo je sčasoma dopolnila z značilnimi (še) ne pretirano ironičnimi detajli in tako dosegla blago humornost v večini ilustracij pri upodobitvah literature, namenjene otrokom, ki vstopajo v najstniška leta. Ilustratorkin socialni čut je pogosto namenil navihanim otrokom, celo porrednim mulcem, prirčno naklonjene podobe, neznačajne lastnosti odraslih pa je poudarjeno karikirala, kar se kaže tudi v črno-belih risbah povesti *Skriti dnevnik* (MK, Sinji galeb, 1961) mladinskega pisatelja Leopolda Suhodolčana. Knjiga je bila večkrat ponatisnjena (1965, 1967, 1973, 1986), pogosto z drugo opremo naslovne strani – od štirih so le pri eni ohranili njeno. Prav tako čas otroštva v vojni opisuje Lev Kassilj v knjigi *Čarobna dežela Švambranija* (MK, Sinji galeb, 1961) in tudi ilustratorkin pristop k upodobitvi tega besedila je podoben. Čeprav je knjiga *Sedem*

¹² V ponatisu leta 1981 ni nobena barvna ilustracija iz prve izdaje, za naslovnico iz leta 1986 pa je vzeta ena od malih črno-belih ilustracij, povečana in brez avtoričine vednosti umetno pobarvana.

¹³ Melita Vovk je iz te knjige januarja leta 1992 poklonila Osnovni šoli Lesce deset originalov in štiri fotokopije, od katerih jih je sedem naknadno obarvala.

dni ima teden, teden ima sedem dni (MK, 1962) Smiljana Rozmana obsežnejša, so ilustracije v njej minimalistične, polstranski prizori v belini strani pa se s krhkimi črno-belimi ilustracijami bolj izgubijo.¹⁴ Izčiščena risba in naklonjenost spominsko pristrčni vsebini – v njej nastopa pisatelj, ki se v tej zbirki imenuje Marko, sam – je očitna tudi v ilustracijah knjige *Pravljica o logarnici* Ferda Godine (MK, Cicibanova knjižnica, 1962). Ilustratorkina občutljivost na socialne razlike je tudi ob besedilu Mirka Mahniča *Turnir* (MK, Sinji galeb, 1966) izvalila pristrčno krhke podobe dveh gologlavih revnih dečkov, ki sta za skromen zaslužek pobirala žogice na kraljevskem turnirju v nekem letoviškem kraju (seveda si avtorica ne bi bila zvesta, če kot Blejka ne bi naslikala kar Bleda), visoki družbi pa je namenila le površno in posmehljivo karikaturu. Občutene so tudi realistične, v nedefiniranem prostoru lebdeče ilustracije za knjigo *Študent naj bo. Na petelina* (MK, Sinji galeb, 1967) ob pripovedi Frana Saleškega Finžgarja, med katerimi na čisto in enakomerno linijo Nikolaja Pirnata še posebej spominja prizor, ko se od strahu skrčen deček umika pred žugajočimi odraslimi. Med literaturo za to starostno stopnjo bralcev spadata tudi knjigi Seliškarjevih spominov na svoja leta odraščanja *Deček z velike ceste* (MK, 1966) in *Fantu so zrasla ušesa* (MK, 1970), v spremljajočih skicoznih ilustracijah pa se kaže ravno prav prijazno vživetje v pripoved, da popestri besedilo. Privlačnejši sta barvni naslovnici (pri tem je bila ilustratorka prava mojstrica), kompozicijsko nenavadna je še posebej druga, na kateri mimo skladovnice knjig zre mo v hrbet odhajajočega dečka.

V sobivanju s skupino pravljčark in drugih ilustratorjev je Melita Vovk v zenitu delovanja ohranila svojo avtonomnost. To v veliki meri kažejo tudi ilustracije knjig, namenjene najstnikom. Pri romantični dekliški zgodbi *Popki* (MK, Sinji galeb, 1973) Brede Smolnikar je presenetila z občutenim nadrealističnim portretom glavne junakinje, na katerem je taka, kot bi stopila iz kakšne grafične risbe Franceta Miheliča. Likovni besednjak Melite Vovk je bil tako raznolik, da bi ves njen opus le stežka postavili pod en imenovalec. So pa med seboj povezane podobe za tri knjige, ki so izšle v zbirki Zlata knjiga: *Gimnazijka* (MK, Zlata knjiga, 1973) in *Mladost na stopnicah* (MK, Zlata knjiga, 1976) Antona Ingoliča ter *Ko zorijo jagode* (MK, Zlata knjiga, 1976) Branke Jurca. Ilustracije so nastale z raznimi suhimi in vodenimi barvami, nanesenimi v širokih ploskvah, določenim mestom v samih podobah pa je z barvnimi svinčniki dodajala strukture, ki se medsebojno razlikujejo. Sproščenost, nizanje drobnih detajlov, neustavljiva dinamika, brez žugajočega moraliziranja, pa so značilnosti malih ležečih perorisb (po deset v vsaki), ki knjige atraktivno dopolnjujejo. Izmenjava celo- in polstranskih perorisb dinamično dopolnjuje tudi knjigo *Med v laseh* Branka Šömna (Borec, Kurirčkova knjižnica, 1978). Melita Vovk je bila sposobna na duhovit, igriv, a hkrati do komičnosti ali groteske humoren način spremeniti tudi kratko in preprosto literarno stvaritev v kompleksen likovni organizem. Ilustracije za knjigo *Ta glavna Urša* (Prešernova družba, 1981) Smiljana Rozmana so upodobile velike najstniške probleme, a tudi veselja in žalosti. Ali pa ilustracije za spominsko izpoved *Veter v laseh* (Mohorjeva družba Celje, 1982) Zore Tavčar, pri katerih je poleg značilno karikiranih figur vizualno drugače odreagirala pri pisateljicinih težkih vojnih spominih. Tudi krhke figure glavnih protagonistov v knjigi *Po sončni strani* (MK, 1983) Mire Jaworczakowe simbolično kažejo skoraj nežno

¹⁴ Ilustratorkine barvne naslovne strani v ponatisu iz leta 1969 ni, za to izdajo je naslovnico naredil Marjan Dovjak, ki je bil v založbi MK takrat zadolžen za likovno opremo knjig.

naklonjenost mladostnim dogodivščinam. In *Najstnica Tina* (MK, 1986) Małgorzate Musierowicz. Zgodba se dogaja pozimi na Poljskem. Stara mesta hiša in njeni prebivalci so nekaj posebnega. Glavna junakinja, šestnajstletna Tina, je polna predsodkov o sebi, a je po duši dobra, pripravljena pomagati sošolki Danki, ki jo skrivnostno ves čas opazuje molčeči fant Jurij Hajduk. Seveda je govora tudi o ljubezni in ni presenetljivo, da so tudi risbe Melite Vovk polne hudomušne radosti – in podob tujega mesta. V njeni široki paleti pristopov je pristalo tudi besedilo *Družčina* (MK, 1987) Smiljana Rozmana, mladinski roman z erotično vsebino, ki se ga je lotila s skoraj stripovskim pristopom, z dramatično zasnovo, ki skoraj scenografsko sledi zgodbi.

Likovno nove pri nas so bile ilustracije domiselnih, poetičnih, pravljicnih, humornih, celo satiričnih *Petdeset basni Ivana Andrejeviča Krilova* (MK, 1964) Ivana Andrejeviča Krilova, kjer je ilustratorica v risbo, ki dokazuje poznavanje živali in simpatijo do njih, a tudi neprizanesljiv odnos do človeških neumnosti, kolažno vključila *ready-made* drobce kot pomenske simbole. Zračne perorisbe je dopolnjevala z izrezanimi deli obstoječih fotografij, s čipkami, pleteninami, z že prej ustvarjenimi in natiskanimi vzorci, letrasetom, deli tipkopisov na pisalni stroj ali z enostavno iztrganimi ali izrezanimi papirnimi ploskvami. Skupna govorica risbe in kolažev dopolnjuje vseh petdeset basni (41 celostranskih in 9 polstranskih). Krilov je v okvir basni vnesel nove prisposode: poleg živalskih basni so med njimi tudi realistični prizori iz življenja ljudi, satire na sodobne dogodke ter na socialne in politične teme, odmevi na zgodovinske dogodke, obdelave anekdot in drobne komedije nravi. Vsebina, ilustratorici ponujena v bogat likovni prevod, je bila kot naročena zanj, torej ni presenetljivo, da je dobila naročilo za novo, razširjeno izdajo *Sto basni Ivana Andrejeviča Krilova* (Obzorja, 1974), v kateri pa je ilustriranih le sedemdeset basni (novih je 12 celostranskih in 8 polstranskih).¹⁵ Barva črno-beli risbi dodanih elementov je bila v prvi knjigi blago oker barve, v drugi pa močno opečno rjava. Razlikujeta se tudi barvni ilustraciji obeh naslovnih strani, od katerih je prva knjiga, za katero je leta 1965 prejela Levstikovo nagrado za ilustracije, slikarsko bolj domiselna. Po strokovni oceni umetnostnega zgodovinarja Marjana Tršarja je bila že tedaj vodilna ilustratorica te smeri pri nas.¹⁶ Tehnično se nikoli ni držala tako imenovane puristične tehnike, ki uporablja dosledno le odbrano tehnično sredstvo. Drzno si je privoščila vse, da je le (po svojih kriterijih) zadostila bogatemu in nazornemu razlaganju tekstovne vsebine.

Pri nekaterih ilustratorskih izzivih je Melita Vovk črpala iz nekega drugega časa, iz časa dogajanja literarne vsebine. Ilustracije za *Španske romance* (MK, Kondor, 1961), ki jih je izbral in prevedel Niko Košir, predstavljajo čas španskih pripovednih pesmi, legend. Tej literaturi se je študijsko posvetila, izhajala je iz zbirke starih romanc (*Cancioneros*) in lesorezov, s katerimi so bile ilustrirane srednjeveške knjige.¹⁷ Odločitev, da se približa bralcem v nekonvencionalni maniri, to

¹⁵ Za to knjigo je nastalo več ilustracij, kar nekaj neobjavljenih je dobro ohranjenih v njeni zapuščini.

¹⁶ Tršar Marjan, *O ilustracijah*, spremno besedilo v knjigi *Mladost na stopnicah*, Anton Ingolič, ilustrirala Melita Vovk-Štihova, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1976, str. 225.

¹⁷ Na primer: J. Domingues Bordona: *Die spanische Buchmalerei vom VII. Bis XVII. Jahrhundert* in Gertrud Rickert: *Mittelalterlichen Malerei in Spanien, Katalanische Wand- und Tafelmalerei*. (Ilustracije, *Španske romance*, izbral in prevedel Niko Košir. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961, str. 131).

je, da za osnovo vzame srednjeveške ilustrirane knjige kot aluzijo na čas njihovega nastanka, je bila odlična. Ohranila je kompozicijo, vključno s simboličnimi izrezi narave in arhitekture, med najznačilnejšimi atributi pa je upoštevala izvirne podobe grbov, noš, zastav, orožja in oblačil ter značilne drže glavnih protagonistov na izvirnih lesorezih, a ilustracije in vinjete je hkrati posodobila. Na zunaj je ohranila staro obliko. Vsi elementi v kompoziciji so enakovredni, samostojni, a čeprav se ni odrekla ploskovitemu slogu ilustracij iz časa nastanka pripovedi, je uspela prav vanj vtakati svoj pogled na čas legend skozi lastno dožemanje življenja in ga v črno-belih risbah s tušem preplesti s svojimi prikrito hudomušnimi akcenti. Podobno izrazno izhodišče je uporabila že za snovanje stiliziranih ilustracij pesmi o nesrečni nevesti, mladi Bredi in drugih ljudskih pesmi v knjigi *Mlada Breda*, s privlačno barvno ilustracijo v enaki arhaični maniri (Prešernova družba, 1974). Pri nastajanju ilustracij za izbrane *Bajke in povesti o Gorjancih* (Prešernova družba, 1966), zbirke različnih bajk in povesti, ki si jih je Janez Trdina zapisoval med svojimi pohodi po Gorjancih, pa se je zazirala v čas, ko so bile v obliki knjige prvič izdane (1882). Navezava na bakrorezne podobe s pridihom starodavnosti je bilo dobro izhodišče za strašljive in groteske risbe, ki jim je bilo njeno ustvarjanje tudi sicer naklonjeno.

Pri določenih projektih se ni omejila le na tekstovno predlogo, temveč je poskušala podatkovne danosti povezati z ustreznim antropološkim oziroma zgodovinskim kontekstom. Deset ilustracij za gorniški roman *Pretrgana naveza* Antona Ingoliča (MK, Petdeset najlepših po izboru bralcev, 1980) je zaradi njenega vživetja v ta skrivnostni in nevarni svet gora s skoraj fotografskim realizmom gradila na senčenju prizorov. Likovni urednik zbirke¹⁸ jih je z ustrezno mehkobo svinčnika prepletel med besedilo. Med leposlovje za odrasle se uvršča tudi zgodovinski roman *Erazem Predjamski: ali vsa drzna in predrzna dejanja stotnika cesarjeve telesne straže* (Lipa, 1978) pisatelja Saše Vuga, in Melita Vovk, ki se je že izmojstrila v raziskovanju stilov dogajalnega časa, tudi tokrat ni zatajila. Že pisatelj je dogajanje z arhaičnim jezikom približal petnajstemu stoletju, stil srednjeveških motivov in celih zgodb v incialkah, obogaten s poudarjeno komičnostjo njej lastne manire, pa je duhovito zgodbo z naslovnimi ilustracijami prefinjeno obogatil. Tudi pri ilustraciji zgodovinske povesti o velikem Slovincu, duhovniku in prosvetitelju slovenskega kmeta v knjigi *Lanšpreški gospod* (Mohorjeva družba Celje, 1983) Petra Pavla Glavarja je za osnovno vizualno izpoved izbrala videz bakroreza. Upodobljenemu času primerno je med druge attribute vključila grbe in stilizirane medaljonske portrete. Blejski župnik in zgodovinar France Gornik je bil avtor knjig *Bled v fevdalni dobi* (Zavod za napredek turizma, Bled, 1967) in dosti kasnejše *Zgodovina blejske župnije* (Mohorjeva družba Celje, 1990), ki ju je v ilustracijah, za katere je znova črpala bivanjske stilne osnove iz zgodovine, s svojo večšo roko bralcem približala Melita Vovk, Blejka po duši.

Ilustrirala je še nekaj zbirk pesmi in aforizmov za odrasle, novel s kmečko-socialno tematiko (Ferdo Godina: *Vargova Verona*, MK, 1966) in sodelovala pri nekaterih priročnikih. V devetdesetih letih ni več ilustrirala za Mladinsko knjigo, nekaj knjig z njenimi ilustracijami je izšlo drugje, največ pri celjski Mohorjevi družbi, med njimi v klasični, sočutno humorni perorisbi za knjigo *Doktor Anton* (1989) Marija Avčina in znova iz zgodovine izhajajoče perorisbe za knjigo *Karnska*

¹⁸ Julijan Miklavčič (Mladinska knjiga, Petdeset najlepših po izboru bralcev).

kraljica (1997) Joža Lavrenčiča o ljudstvu, ki je некоč živelo na slovenskem ozemlju. S folklornim navdihom je ilustrirala še knjigo *Rpečnekova vučca* (Kmečki glas, Glasovi, 1999), zbirko narečnih pripovedi iz Zgornje Gorenjske in Kanalske doline, ki jih je po pripovedih domačinov zapisal Marjan Zupan.

Za določene vizualne prevode besedil je Melita Vovk vsak prizor gradila postopoma, z natančnim premislekom. Drugje je s skicoznimi, temperamentnimi in ekspresivno karikiranimi risbami brez zlobe opozarjala na človeške slabosti. Njena dinamična gradnja knjig, prepletenih z njenimi ilustracijami, tipiziranimi figurami ter v podobe raznovrstno vnesenimi kolaži, je bila pred petimi desetletji pomembna in za slovensko ilustracijo prelomna novost. Njen samosvoj umetniški prispevek k slovenski ilustraciji vse od polovice prejšnjega stoletja je dragocen prav v svoji drugačnosti.

Dušan Muc

Ilustrator in slikar Dušan Muc¹⁹ vedno znova preseneča s svojo izvirnostjo. Njegove ilustracije in miniaturne slike, ki niso le stvar razuma, temveč skrajne občutljivosti, nastajajo brez prisile in instinktivno, saj nanj ne vplivajo ne šole, ne moda, morda le študij izročila evropskih srednjeveških iluminiranih rokopisov. Njegova umetnost, ki spominja na miniaturne podobe poznega srednjega veka, se uvršča v slikarstvo s prevladujočo čustveno naravnostjo, s čistostjo sloga. V njegovih poetičnih likovnih zapisih, ki jih pogosto ilustrirajo besede, je opazna močna želja po zadostitvi osebnih iskanj v obliki slikarskih izpovedovanj. S tem se je umetnik podal na samotnejšo, manj komunikativno in predvsem težjo pot osebnih ustvarjalnih izražanj.

¹⁹ Rodil se je 18. januarja 1952 v Ljubljani. Po končani gimnaziji v Ljubljani je študiral na takrat edini visoki šoli za uporabne umetnosti v Jugoslaviji, Akademiji primenjenih umetnosti v Beogradu, kjer je leta 1975 diplomiral pri prof. Dušanu Ristiću, slikarju, kostumografu, scenografu in ilustratorju. Od leta 1979 je član Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov, bil je tudi dolgoletni podpredsednik Sekcije ilustratorjev ZDSLU. Od leta 1991 je kot grafični oblikovalec tudi član Društva oblikovalcev Slovenije. Sprva je samostojno razstavljal knjižne in časopisne ilustracije, nato risarsko slikarske projekte, še posebej izstopajoče so bile razstave ilustracij. Poleg ilustriranja, slikanja in grafičnega oblikovanja se je ukvarjal še z ustvarjanjem ex-librisov, predstavljenih na nekaterih razstavah doma in v tujini. Večkrat je bil nagrajen. Za ilustracije v knjigi *Kronika ljubzenskih pripetljajev* Tadeusza Konwiczkega je leta 1991 prejel Levstikovo nagrado. Redno se predstavlja tudi na pomembnih mednarodnih razstavah ilustracije. Doslej je bil navzoč na vseh bienalih slovenske knjižne ilustracije, na katerih je leta 1995 prejel nagrado Hinka Smrekarja, leta 1999 pa plaketo Hinka Smrekarja. Večkrat je razstavljal tudi na bratislavskem bienalu ilustracije (BIB) in na beograjskem bienalu ilustracije, kjer je leta 1996 dobil mednarodno nagrado Zlatno pero. Ob Prvem prazniku izvirne slovenske slikanice leta 2002 se je knjiga *Pravljica o zlatem petelinčku* zaradi njegovega izvirnega oblikovanja in ilustracij po verzih A. S. Puškina uvrstila med sto najboljših izvirnih slovenskih slikanic. Leta 2007 je bil med nagrajenci Majskega salona. Njegova dela so v stalni zbirki *Dela na papirju* (Mestna galerija, Ljubljana), v *Slovenski zbirki knjižnih ilustracij* (Šivčeva hiša, Radovljica), v zbirki *Kabineta grafik JAZU* (Zagreb), v zbirki *Internationale Kinder- und Jugendbibliothek* (Schloss Blutenberg, München) in pri zbirateljih. Med letoma 2014–2019 je imel v Glasilu mestne občine Ljubljana *Ljubljana* rubriko *Mozaik moje Ljubljane*, kamor je v skladu s podnaslovom (*Opazujem, se spomnim, pogledam v knjigo in na medmrežje, vprašam, poznam*) pisal in risal. Kot samostojni kulturni ustvarjalec se je leta 2017 upokojil. Živi in dela v Ljubljani.

Kljub drobnim delom je Muc strasten, predan ilustrator in slikar. Zasvojen je s presojno lepoto čiste narave in nedolžne otroške duše. Z nežno paletto barvnih odtenkov, ki jih ponuja ter jih znajo videti in razpoznati le izbrani, odkriva različna osebna občutja in tihe vzgibe ter številne in vedno nove in nove motive, ki jih potem s pretanjeno likovno govorico z barvnimi svinčniki prenese v vizualne podobe na papirju. Medtem ko se mnogi ustvarjalci vračajo k modernizmu, k prevrednotenju njegovih izhodišč, se Muc zateka v sublimnost. Veliko današnjih ilustratorjev se opira na nove tehnologije, z ilustracijo pa se precej ukvarjajo tudi oblikovalci. Ob pregledu njegovih ilustracij in poetičnih miniatur se zdi, kot da za svoje ustvarjanje izbira besedila sam – ne takšna, ki vlivajo samo veselje in pogum ter so polna resničnih vsakdanjih dogodkov iz življenja v pravljice prenesenih dogodivščin, temveč zgodbe, ki gledalcem razkrivajo pozabljeni svet dežele sanj, otroštva ter zlatih časov pravljič in domišljije.

Samosvoj pristop Dušana Muca odlikuje izpiljen in avtorsko profiliran slikarski jezik, kar je nakazal že z ilustracijami ruske narodne pripovedke *Zajčkova hišica* (Partizanska knjiga, 1990). Tudi kasnejše melodiozno izrisane podobe ohranjajo čisto likovno strukturo in umirjeno kompozicijsko zgradbo. Slikar se od besedila do besedila do potankosti pogloblja v literarne pripovedi in njene junake upodablja tako popolno, da se zdi, kot da iz zakladnice njegovega otroštva stopajo obrazi, ki znajo biti nežni, igrivi in radostni, pa tudi jezni, žalostni in ljubosumni. S takim odnosom je Muc, ko se je z ilustracijami v različnih publikacijah in z razstavami svojih del že uveljavil kot prepoznaven avtor, pričel ilustrirati *Kroniko ljubezenskih pripetljajev* poljskega pisatelja Tadeusza Klonwickega, enega izmed najprepoznavnejših sodobnih poljskih ustvarjalcev. Knjiga z njegovimi črno-belimi risbami, ki je izšla v zbirki *Odisej* (MK, 1990), je bila nagrajena. Zgodba o čudni (vendar lahko zamenljivi) pomladi 1939 je zgodba glavnega junaka – Vitkova zgodba (ali vsaj njen poglavitni, izsanjani del) na izviren način in v nenavadnih okoliščinah ponavlja Romeoovo zgodbo iz Shakespearove tragedije. Po filmu z istim naslovom, ki ga je leta 1986 posnel Andrzej Wajda, je bila zgodba na voljo ne le poljskemu, temveč tudi evropskemu občinstvu, kar je za vsakega ilustratorja ne le izziv, temveč zahtevna naloga. Dušan Muc se je moral vživeti v drugo pokrajino in v drug, nedoživeti čas. Njegove ilustracije predstavljajo predmetja z velikimi dimniki; kolodvor z vozički za prtljago; konje, ki jih je bilo takrat prav toliko kot ljudi in so garali nemara še bolj od ljudi; pogled v Cerkveno ulico: zveržene tlakovane ulice na gromozanski aleji, ki je kot vzmet obkrožala grajski hrib; srečanje Vitkovega bratranca in Aline; pogled v kabinet; mesto v slepeči svetlobi bliskov in letala, ki ga preletavajo kot jata ptic. Zadnja ilustracija – ko je Vitek utonil v vročici, ki je dišala po meti, kamilicah in jutranjem prebujanju in se prvikrat v življenju učil ljubezni – pa je skoraj abstraktna.

Slikar pri iskanju najprimernejše likovne rešitve za prevajanje določenega besedila v likovno podobo skuša kar najbolj uveljaviti lastne zamisli, ki ga povezujejo z drugo tovrstno likovno ustvarjalnostjo. Dušan Muc ima toliko samosvojih likovnih podob, da je njegova ilustracija vedno prepoznavna. Odlikujeta jo tehnična dovršenost in izvirna izraznost. Da je pri svojem delu resnično mojster, kaže (tudi oblikovno) nenavadna knjiga *Pravljica o zlatem petelinčku* (samozaložba, 1997). Verze Aleksandra Sergejeviča Puškina, ki jih je v slovenski jezik prevedel Mile Klopčič, v likovni pa Dušan Muc, odlikuje drugačna oblika. Na eni strani *na harmoniko* zloženih zlepljenih strani je umeščena panoramsko sestavljena podoba iz

dvanajstih enot, ki je pravzaprav že ilustracija osnovne vsebine Puškinove pravljice, na notranjih (od 1 do 10) oštevilčenih straneh pa je devetih samostojnih ilustracij, ki s pretanjeno obarvano perorisbo likovno dopolnjujejo določen del besedila. Miniature perorisne vinjete, pri katerih se avtor ne ustraši niti pregiba, kamor jih umesti, povezujejo besedni in vizualni del. Zadnji dve strani, kamor je avtor v polno perorisno ilustracijo umestil nevsiljivo obarvane dele podobe, sta – ko so strani zložene – naslovna in zadnja stran knjige, torej njen ovitek. Za slikanico nenavadno visoko in ozko (30 cm × 17 cm) publikacijo – kot piše v kolofonu – sestavljata leporelo v ovojni srajčki, opeti z origami pentljo, ter tridelna zaščitna škatla. Knjiga se je zaradi izvirnosti uvrstila med sto najlepših ilustriranih knjig pri nas. Ob branju verzov, ki jih je Muc ilustriral, se lahko prepričamo, da skrivajo v sebi natančno take like in dogodke, kakršne je zapisal pesnik. In vendar je v enovito ilustrirani knjigi na papir nanizan obsežen oseben, izključno slikarjev predstavniki svet, ki ga je v izvirni obliki podaril bralcu. Isto leto 1997 je izšla tudi drobna knjižica *Kdo*, ki jo je založila Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov (odslej ZDSLU). Kot piše na drugi strani knjige, jo je zasnoval, naslikal in opremil Dušan Muc, pesmi k podobam je napisala Neža Maurer, inicialke k pesmim pa so izdelali osnovnošolci pod vodstvom likovnega učitelja Dušana Muca²⁰. Prav v teh z nežno poetiko prepojenih umetninah je avtor dosegel risarsko in slikarsko dovršenost. Odlika teh drobnih risb je v sproščenosti, a zanesljivi risbi in v izostrenem občutku za barvne odnose. To niso le bežne skice, izpeljane z minimalnimi likovnimi sredstvi, temveč miniaturne slike, ki prav na ta način povedo vse.

Mnoge Mucove risbe, ki jih z liričnim navdihom ustvarja zase, nagovarjajo s simboli in nastajajo z vzvišenega gledišča, iz ptičje perspektive oziroma prostorske uveljavitve. V teh njegovih delih se kaže umetnikov drugačen odnos do ustvarjanja. Tako so pred besedilom nastale tudi njegove črno-bele črtne risbe za knjigo *Nedokončana zgodba / Ne zgodi se pogosto, da risba (Dušan Muc) pred besedo (Vitan Mal) nastane ...* (ZDSLU, 1999). To so zgodbe, ki jih je najprej doživljal, čutil in nosil v sebi slikar in jih je šele nato z vanje vživetim besedilom dopolnil pisatelj. Izrisane podobe v knjigi so vezane na določene kraje ali na izreze pokrajin z oddaljenimi in miniaturnimi liki ljudi in živali, kot bi jih slikar dolgo in statično opazoval. Z različicami upodobitev teh krajev s podzavestnim, spominskim in hkrati poduhovljenim prikazovanjem zunanjih videzov, odsefov in odbleskov, je slikar zgradil prav posebno doživetja. Nanizal je dogodke, ki so v zvezi z njegovim bivanjem in obstojem s posebnim poudarkom na svetlobi in jasnini, ki navzven in navznoter ožarja gledalčevo vstopanje in vživetje v njegove podobe.

V knjigi *Bohinjske pravljice* (ZDSLU, 1999) je zbirka²¹ bohinjskih anekdot, šal, bajeslovja in drugih splošno znanih bohinjskih pravlji in zgodb, ki so jih prispevali različni pripovedovalci. K sodelovanju je bilo povabljenih osem slikark in slikarjev²², ki so kvadratno oblikovano knjigo opremili vsak z dvema ilustracijama,

²⁰ Desetletja se je uspešno posvečal tudi pedagoškemu delu z otroki, mladino, otroki s posebnimi potrebami in starejšimi, saj so njegovi učenci prejeli številna priznanja in nagrade za likovno ustvarjalnost.

²¹ Zbiranje, zapis in prevod pravlji Marija Cvetek; spremna besedila Judita Krivec Dragan, Marija Cvetek in Jože Dežman.

²² To so Črtomir Frelih, Kostja Gatnik, Jelka Godec Schmidt, Dušan Muc, Matjaž Schmidt, Rudi Skočir, Marija Lucija Stupica in Kamila Volčanšek.

med njimi tudi Dušan Muc. Zaradi prav posebnega občutka za slovensko folkloro je kasneje postal dolgoletni vodja projekta (publikacij in razstav) ZDSLU na temo etnografske dediščine, ki je nastajala v sodelovanju s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti (odslej SAZU). Ilustracije prve knjige v tem nizu *Kje je ključ: stare in nove uganke, pesmi šaljivke, zabavljivke in posmehulje ter ugankarska pesmica* (ZDSLU, 2007) je bila najprej predstavljena na društveni razstavi²³. V naslednjem projektu razstave²⁴ in publikacije *Povedke s Kozjanskega* (ZDSLU, 2008) se je po besedilih vizualno sprehodilo šestnajst ilustratorjev²⁵. Ustno izročilo pripovedovalcev s Kozjanskega je zapisano²⁶ v narečnem zapisu in bralca dobesedno prestavi iz udobnega urbanega naslonjača v ruralno stvarnost gričevnatega Kozjanskega, kjer je čas neprimerljivo bolj relativen. Knjižica *Dirin, dirin, duka* (ZDSLU, 2009) je nastajala na podlagi natečaja, ki je privabil triindvajset akademskih slikarjev²⁷, od uveljavljenih do takih, ki so se kot ilustratorji preizkusili prvič. Ilustrirali so najstarejše zapise belokranjskih ljudskih pesmi iz prve polovice 19. stoletja vse do sodobnih zapisov učencev in dijakov belokranjskih šol²⁸. Izboru dosedanjih zapisov tovrstnega belokranjskega ljudskega blaga se je lotil kar Muc, po očetu belokranjskega rodu. V prav tako kvadratno oblikovani knjižici sta tudi dve spremeni strokovni besedili: *Belokranjski otroški dediščini na pot* Bogomire Kure, ki je bila tudi svetovalka pri besedilnem delu, in *Videti volka ... Roberta Lozarja*, ki je kot slikar z besedami približal ilustracije, v katerih »se skrivajo strahovi, veselja in otroška hrepenenja nekih starih časov«. V naslednji (kvadratni) publikaciji *Kvari, kuariči, čubi, čubiči* (ZDSLU, 2011) so upodobitve šavrinke folklorne pesmi skozi oči devetnajstih ilustratorjev²⁹. Na območju višjega dela koprškega zaledja se je razvila dejavnost čezmejnega (Istra–Trst) preprodajanja z jajci, s čimer so se ukvarjale predvsem ženske, ki so jim pravili Šavrinke. Danes beseda označuje osebo in simbol, kar je tako pri ilustriranju kot oblikovanju Muc dosledno upošteval. Pri izbiri ljudskih tem kot izziv slovenskim ilustratorjem je Muc kot vodja sodeloval z etnologinjo in strokovnjakinjo za ljudsko slovstvo Marijo Stanonik. Doslej je bilo v tem projektu zastopanih že več pokrajin, ilustracij za razstavo in publikacijo na

²³ Razstava *Kje je ključ*, Galerija ZDSLU, 15. 11.–10. 12. 2007

²⁴ Razstava *Povedke s Kozjanskega*, Galerija ZDSLU, 13. 11.–8. 12. 2008

²⁵ To so Marjeta Cvetko, Milan Erič, Dušan Muc, Radko Oketič, Kiki Omerzel, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Petra Preželj, Daša Simčič, Zagorka Simič in Alenka Vidrgar.

²⁶ Povedke so izbor iz zbranega etnografskega gradiva v diplomski nalogi Špele Pepevnik pod mentorstvom Marije Stanonik.

²⁷ To so Marjeta Cvetko, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Zvonko Čoh, Milan Erič, Jelka Godec Schmidt, Ančka Gošnik Godec, Aleksander Jankovič Potočnik, Robert Lozar, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Arjan Pregl, Marija Prelog, Matjaž Schmidt, Daša Simčič, Zagorka Simič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Alenka Vogelgnik – Eka.

²⁸ STA, *V Metliki razstava ilustracij otroških ljudskih pesmi*, SiolNet, 31. 3. 2010 (Ogledano 25. marca 2021)

²⁹ To so Mojca Cerjak, Marjeta Cvetko, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Milan Erič, Ančka Gošnik Godec, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Darja Lovak Lobnikar, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Petra Preželj, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar (in glasbenica Katarina Juvančič). Razstava *Kvari, kuariči, čubi, čubiči*, Galerija ZDSLU, 15. 12.–28. 12. 2011.

koroške pregovore pa se je lotilo devetnajst izvrstnih ilustratorjev³⁰, v knjigi *Temne mitne, svetle parne* (ZDSLU, 2012) pa je pregovore zapisala učiteljica Ivana Potočnik z Raven na Koroškem. In kaj prinaša že sam naslov? *Mitne* so noči pred božičem, *parne* pa prostor za shranjevanje sena ali slame, zato naj bi pogovor pomenil, da če bodo noči pred božičem temne, bo zima dolga, zmanjkalo bo krme za živino in parne bodo svetle. Fantazijsko bogastvo sedemindvajsetih folklornih pripovedi z Bovškega *Pirta, farca, fidinja* (ZDSLU, 2013) je botrovalo množici narativnih in likovnih detajlov, ljudski humor je pogojeval avtorsko svobodo, nenavaden razplet zgodb zasnovam prostorskih postavitev, ekspresivno razpoloženje je ponujalo izhodišča dramatični barvitosti vsem enaindvajsetim ilustratorjem³¹, skrivnostna napetost bajčnih in strašljivih pripovedk pa je bila kot na kožo pisana Dušanu Mucu, ki je poleg ilustracij vživetu oblikoval tudi (kot pri vseh tovrstnih publikacijah) naslovnico. »Naslov *Pirta, farca, fidija* bo morda komu zvenel kot latovščina, toda nekoč so bila to povsem vsakdanja narečna poimenovanja za bajčna bitja, s katerimi so odrasli spravili otroke domov, še preden se je spustil prvi mrak.«³² Uganke so pomembne, v starih časih so bile usodne in povezane s smrtjo, o tem priča tudi, recimo, Sfinga. So pa po besedah raziskovalke Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU dr. Saše Babič, ki je zapisovala uganke med učenkami in učenci ljubljanskih osnovnih šol, v vseh svojih različicah še vedno del našega vsakdanjika. Zbrane uganke je nato upodobilo devetnajst³³ ilustratoric in ilustratorjev, ki naj ne bi neposredno upodabljali odgovorov, ampak naj bi se poigrali s potmi do njih. Razstavljene podobe ugank ljubljanskih srednješolcev³⁴ so izšle tudi v publikaciji *Kaj je zeleno in leti po zraku* (ZDSLU, 2016). Dušan Muc je skozi desetletja promotor, ilustrator, oblikovalec in gonilna sila predstavljanja etnografskega gradiva. Tako je nastopil tudi pri razstavah³⁵ in publikaciji *Kuri, glan, glan, upodobitve slovstvene folklorne o Kurentu* (ZDSLU, 2020). Večletni projekt je prvi primer upodabljanja etnografskega slovstva v taki zasnovi in obsegu, njegovo vrhunskost pa je tudi tokrat zagotavljalo sodelovanje s SAZU oziroma njenim narodopisnim oddelkom. Osrednji motiv je bil lik kurenta v slovenski pustni in folklorni tradiciji, spremno besedilo o tem je

³⁰ To so Mojca Cerjak, Vesna Čadež, Andreja Čeligoj, Danijel Demšar, Milan Erič, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Darja Lovak, Dušan Muc, Radko Oketič, Živa Pahor, Andreja Peklar, Marija Prelog, Petra Preželj, Mojca Sekulič Fo, Daša Simčič, Zagorka Simić, Tanja Špenko in Alenka Vidrgar.

³¹ To so Suzana Bricelj, Vesna Čadež, Milan Erič, Ančka Gošnik Godec, Andreja Gregorič, Aleksander Jankovič Potočnik, Kiki Omerzel, Darja Lobnikar Lovak, Irena Majcen, Dušan Muc, Radko Oketič, Erika Omerzel Vujić, Silvan Omerzu, Mirna Pavlovec, Andreja Peklar, Marija Prelog, Petra Preželj, Daša Simčič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Huiqin Wang.

³² Dr. Barbara Ivančič Kutin, *O bovških folklornih pripovedih*, spremno besedilo knjige *Pirta, farca, fidinja*, ZDSLU, 1913

³³ To so Mojca Cerjak, Andreja Čeligoj, Milan Erič, Andreja Gregorič, Pšenica Kovačič, Darja Lobnikar Lovak, Irena Majcen, Dušan Muc, Radko Oketič, Silvan Omerzu, Živa Pahor, Andreja Peklar, Aleksander Jankovič Potočnik, Arjan Pregl, Petra Preželj, Daša Simčič, Tanja Špenko, Alenka Vidrgar in Huiqin Wang.

³⁴ *Kaj je zeleno in leti po zraku, upodobitve ugank ljubljanskih osnovnošolcev*, Galerija ZDSLU, 13. 10. 2016–4. 11. 2016; spremni besedili v knjigi: Saša Babič, Miklavž Komelj.

³⁵ *Kuri, glan glan / upodobitve slovstvene folklorne o Kurentu*, Galerija Sekcije ilustratorjev ZDSLU, Ljubljana, 5. 2.–1. 3. 2019; Miheličeva galerija, Ptuj, 6. 2.–15. 3. 2020 (ob 60-letnici kurentovanja in karnevala na Ptuj).

napisala literarna zgodovinarica in etnologinja Marija Stanonik. Nastalo je triindeset likovnih del, ki jih je ustvarilo osemindvajset slovenskih umetnikov³⁶.

S svojimi ilustracijami je bil Dušan Muc navzoč tudi v slovenskem mladinskem tisku, v prvih letih enaindvajsetega stoletja predvsem pri tržaški mladinski reviji *Galeb*, ki je namenjena slovenskim otrokom tudi v oddaljeni Reziji, Benečiji in Kanalski dolini, ter pri reviji *Trobentica*, namenjeni mlajšim otrokom. Pri teh Muc dosledno upošteva nadrejeno moč besednega izraza v razmerju do likovne pripovedi, čeprav pri prevajanju besed v podobe, ki naj bi otroku približale ali ponazorile vsebino, ohranja svoj značilni slog. Podoba para, moške in ženske figure, govori o medsebojni povezanosti in je osrednja ilustracija male zgodbe Tatjane Kokalj *Mamica in očka* (*Trobentica*, 2002, št. 3). Vsebinski sledi tudi ustrezen likovni jezik, saj je na prvi pogled opazna ekspresivna deformacija obeh likov ter oblikovanje drugih figur in prostora. Ilustracije za mali zgodbi Maruše Guček *O žabici Žabulki* (*Trobentica*, št. 5) in Petre Likar *Murenček* (*Trobentica*, št. 7) ter obe veliki zgodbi Toma Kočarja *Škatla* (*Trobentica*, št. 8) in Nine Mav Hrovat *Maruškina mavrica* (*Trobentica*, št. 9), so bile ob vsakem besedilu na drugačen način objavljene leta 2003: za eno zgodbo je Muc ustvaril po dve ilustraciji ali več, drugje je likovno rešitev našel v celostranskih podobah ali pa jih je drugo za drugo nanizal ob posamičnih zgodbicah – z besedilom v podobi ali ob njej.

Tudi ilustracije pravljič za tržaško revijo *Galeb* (2003–2004), ki jih je izbrala in prevedla Klarisa M. Jovanović, niso podrejene zgolj obrtniško dovršenemu delu ali trenutnim učinkom. Grško pravljico *Pred vrati bogatinov* (*Galeb*, št. 1) ilustrira osem miniaturnih sličic, pri katerih je osnovni nosilec podoba starca in kralja, ozadje pa stilizirana starogrška arhitektura. Kabílski ljudski pravljici iz Alžirije *Sedmi nese osmega* (*Galeb*, št. 2) in *Prebrisani čevljar* (*Galeb*, št. 5) ter romska pravljica iz Slovaške *Čudežni klobuk* (*Galeb*, št. 3) spremljajo celostranske ilustracije, podrejene simboliki krajev, iz katerih pravljice prihajajo. Za bošnjaško ljudsko pravljico *O treh bratih, ki so iskali slavčka* (*Galeb*, št. 4) in berbersko ljudsko pravljico iz Maroka *O možu, ki je imel pametno ženo* (*Galeb*, št. 9) je več podob združenih v enostranski ilustraciji: pri prvi abstrahirani liki povezujejo devet drobnih likovnih polj, ki z značilnimi figurami in pokrajino spremljajo pravljico pripoved, v drugi pa je v okvirju ene ilustracije pet ločenih, le s tanko konturo povezanih likovno samostojnih podob. Pri veliki celostranski upodobitvi kitajske ljudske pravljice *O papagaju, ki je poznal eno samo besedo* (*Galeb*, št. 7) ilustracija morda spominja na slikarstvo velikih kitajskih obdobij, saj želi slikar z umirjenimi barvami in značilnimi figurami prej izraziti bistvo stvari kot zaobjeti njihov zunanji videz. Pri celostranski ilustraciji za portugalsko ljudsko pravljico *Juha iz kamna* (*Galeb*, št. 8), okvirjeni v jajčasto obliko, se je v duhu pravljice odločil za poenostavljeno stilizacijo dogajanja, blizu ljudski oziroma naivni umetnosti. Ljudsko pravljico po motivih iz dežel Sredozemlja *Zakaj je morje slano* (*Galeb*, št. 10), znano na raznih koncih (ob)morskega sveta, je Jovanovičeva priredila, razširila in marsikaj dopisala, slikar pa ji je sledil s kar trinajstimi ilustracijami, drobnimi sličicami, od katerih

³⁶ To so Mojca Cerjak, Andreja Celigoj, Bojana Dimitrovski, Milan Erič, Andreja Gregorič, Anja Jerčič Jakob, Kiki Klimt, Tanja Komadina, Pšenica Kovačič, Mojca Lampe Kajtna, Irena Majcen, Ana Maraž, Nevenka Miklič Perne, Dušan Muc, Radko Oketič, Živa Pahor, Roman Peklaj, Andreja Peklar, Aleksander Jankovič Potočnik, Arjan Pregl, Petra Preželj, Daša Simčič, Zagorka Simić, Igor Šinkovec, Peter Škerl, Tanja Špenko, Huiqin Wang in Ana Zavadlav.

nekatero s poseganjem detajlov preko roba sicer kvadratne podobe spominjajo na krasitve inicialk srednjeveških rokopisov. Še novih deset pravljič (od slovenske ljudske pripovedke z Vipavskega *Reven kmetič in požrešni bogataš*, grške ljudske pravljič *Škrjanec in njegova hiška* do tunizijske ljudske pravljič *Boter Prepeluh in vodni duh*) z njegovimi ilustracijami je kasneje izšlo v pretanjeni oblikovani knjigi *Široko morje, beli breg* in podnaslovom *Pravljič iz dežel Sredozemlja* (Revija Galeb, Zadruga Novi Matajur, Čedad, 2008). Jasno, da je bil poleg svojih številnih (skoraj) megličasto krhkih ilustracij Muc tudi avtor preloma in opreme. Za vse je značilna figura, predvsem stilizirano človeško obličje, upodobljeno tako, da simbolika duha iz različnih krajev sveta izhaja iz polne barvne risbe kot najprimernejšega izraznega sredstva.

Pri razstavah ilustracij je pomembno opozoriti, da so za barvo občutljivi ilustratorji ob končnih natisih v revijah ali knjigah včasih zelo razočarani, saj se odtisi ne ujemajo z njihovimi izvirnimi predlogami – kar bi sicer moralo prizadeti predvsem izdajatelja. Prav zato so posebej dragocene razstave izvirnih ilustracij, saj lahko ustvarjalci le tako pokažejo polno barvitost in vse barvne odtenke izvirnega likovnega dela. Poleg tega lahko umetnik na razstavi predstavi tudi nova ali nikjer objavljena dela. Tako usodo je že na prelomu stoletja doživel (do danes) še neobjavljeni cikel okroglih podob *Umetniške pravljič*. Tako so bile najprej razstavljene tudi stilizirano zasnovane ilustracije cikla *Živalski orkester*, polne metafor in poosebljenih živalskih likov ter pripravljene na intimni stik z gledalci. To Mucovo slikovno zgodbo je nato upesnil Tone Pavček in dal pesnitvi naslov *Koncert* (Buča, Slovenska slikanica, 2005), za končno izvedbo pa je poskrbel avtor sam z vrhunskimi oblikovnimi posegi v (skoraj) vsako objavljeno ilustracijo. Podobno je nekaj let kasneje nastala slikanica *Ko snežna sova zacinglja* (Buča, Slovenska slikanica, 2008). Ilustratorjevo slikovno zgodbo *Orkester* je upesnil in drugače naslovil Andrej Rozman Roza. Tudi knjiga *Preprosto zeleno* (Buča, 2014) ima enako izhodišče (zapisano v kolofonu), le da je besedilo za mlade bralce daljše. Nastalo je – kot piše v kolofonu – ob ciklusu dvanajstih podob³⁷ Dušana Muca *Majhen, večji, velik*. Deklica (v sliki in besedi) zraste, odide v svet, ker ji postane dom pretesen, želja po znanju prevelika, a v spoznavanju sebe in drugih dozori ter se na koncu vrne. V želji, da bi lahko živela preprosto zeleno kot v otroštvu. Zgodba, ki se je nešteto krat zgodila in se ponavlja, je najprej nastala v slikah, šele potem je zaživela v besedah pisateljice Eveline Umek, kar nazorno napoveduje notranja naslovna stran knjige. Nekatere njegove ilustracije predstavljajo značilne risbe s krajinsko tematiko, na katerih razvija spremenljivost posameznih motivov, od mehkih, občutenih, v pasovih grajenih pogledov na zeleno-modre travnike in presojne gozdove, na rožnata mesta in obronke vasi, na kristalne vode in prostrana polja ter na sončno nebo in mistično svetlobo do pripovednih slikarskih zgodb, v katere vpleta poenostavljene človeške figure in tipizirane živalske like.

Likovno ustvarjanje Dušana Muca je sestavljeno iz zaokroženih in domišljenih ciklov ilustracij in risb. Pomeni sintezo vseh njegovih umetniških prizadevanj tako v slogovno formalnem kot v vsebinsko izpovednem smislu. Poet miniaturnih umetnin je znan po tem, da ustvarja zaključene nize podob, ob katerih izbrani slovenski književniki napišejo besedilo. Njegove mehke in valujoče risbe so zavestno nekoliko

³⁷ Celostranske ilustracije različnih oblik, ležečih, pokončnih in kvadratnih, mešana tehnika, 29 × 42 cm in 32,2 cm × 27,4 cm, 2004–2013.

deformirane in podrejene nenehnemu raziskovanju. Nežno pastozna, največkrat s tankimi barvnimi svinčniki ustvarjena dela preko slikarjevih osebnih in dolgoletnih izkušenj določajo imaginarni prostor in nedoločljivi čas ter tako postajajo neme, a hkrati živo navzoče podobe domišljije.

Maja Lubi

Knjižna ilustracija je posebna, najintimnejša med vsemi likovnimi zvrstmi. Ilustratorji vse bolj ali pa vsaj očitneje kot nekoč pravljice in druga besedila likovno interpretirajo na svoj način, si jemljejo svobodo, da podobo, prav tako kakor besedo, uglasijo s svojim notranjim svetom. Tudi zato izbirajo pravljice, zgodbe, poezijo, tudi poučne vsebine glede na njihovo skladnost s čustveno, miselno in časovno bližino slikarjevih temeljnih bivanjskih predstav. Ilustracija do določene mere vedno sledi zahtevam besedila, njeni avtonomiji pa pripomore ilustrator z avtorsko prepoznavnim jezikom. Ilustratorka Maja Lubi³⁸ ima izrazit avtorski rokopolis, duhovit in pravljichen, liričen in dramatičen, mehak in romantičen. Z nežno izslikanimi podobami je že doslej obogatila mnoge pesniške zbirke za otroke, pravljice in druge zgodbe različnih avtorjev. Njene sanjsko krhke ilustracije so namenjene tudi odraslim, ki v današnjem hrupnem svetu še znajo prisluhniti nemi zgovornosti pravljicnih podob. Ilustracijo je marsikdo, ki jo je prej spregledal, v zadnjih letih prepozna kot pomembno področje likovne umetnosti, ker vsebuje prve predstave o svetu, v katerega je sleherni od nas nekoč vstopil. Kakšni so bili vizualni vtisi in kako so le-ti v oblakih domišljije poiskali silhuete in obličja junakov iz pravljic ter obarvali njihove svetove, ostaja pomembno za vse življenje.

Ni dvoma, da podoba, ki jo je vsaj posredno navdihnili literarna predloga, sama zase ne premore iste popolnosti kot v sobivanju z besedilom. Vendar tudi besede zazvenijo drugače, ko jih pospremita črta in barva, ki zaradi vizualne privlačnosti bralca oziroma gledalca sugestivno zapredeta med zapisane pripovedi. Že pri vstopu v svet ilustriranih knjig se je izkazalo, da je Lubijeva ilustratorka, ki je pripravljena s slikarskim pristopom razvijati svoj likovni izraz³⁹. Pri murskosoboški založbi Ajda so ji po prvi slikanici *Puhačka* (2007) ilustracije po besedilih Vesne Radovanovič

³⁸ Rodila se je 17. aprila 1980 v Ljubljani. Obiskovala je Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo in se leta 1999 dodatno izobraževala na Visoki strokovni šoli za risanje in slikanje v Ljubljani. Leta 2008 je diplomirala kot profesorica likovne umetnosti na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Od leta 2004 aktivno deluje na področju ilustracije. Sprva je spoznavala delo ilustratorja preko ilustriranja šolskih učbenikov, leta 2007 pa je izšla njena prva slikanica z naslovom *Puhačka* (avtorica besedila Vesna Radovanovič, Založba Ajda, 2007), ki ji je doslej sledilo preko trideset drugih. Zadnja leta dobiva naročila za ilustriranje tudi iz tujine. Svoja dela že več let redno objavlja v revijah *Zmajček* in *Pil*, s svojimi deli je dolgo sodelovala tudi v reviji *EKO velikan*. Občasno pripravlja ustvarjalne delavnice za otroke, Včasih se spogleduje tudi z ilustracijo, namenjeno odraslim. Imela je več samostojnih razstav in sodelovala na nekaterih pomembnih skupinskih predstavitev ilustracij (Slovenski bienale ilustracije, Galerija Hest 35 ...). Leta 2011 je prejela štipendijo za perspektivne avtorje. Je samostojna ustvarjalka na področju kulture. Živi in dela v Ljubljani.

³⁹ Janja Batič & Dragica Haramija, Leposlovne slikanice o prevoznih sredstvih Vesne Radovanovič, *Revija za elementarno izobraževanje*, št. 4, 2012, letnik 5, str. 39–55. Pridobljeno s <https://journals.um.si/index.php/education/article/view/487>

zaupali še dvakrat: zgodbi o prevoznih sredstvih za otroke v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju sta v zbirki Modri planet sledili še *Belo jadro* (2008) in *Aljažev čevlji* (2010). Glavni lik prve slikanice je antropomorfna Puhačka, ki se pogovarja z dečkom Majem. Skupaj z dedkom, ki se spozna na vlake, jo deček obiskuje, kot študent strojništva pa poskrbi, da postane lokomotiva muzejski vlak. Slikanica *Belo jadro* govori o dečku Marku, ki živi ob veliki reki, kjer njegov oče z brodom prevaža potnike čez reko, malček pa izdeluje ladjice iz lubja in deščic. Njegov prijatelj Ivo z jadrnico *Belo jadro* zmaga na modelarskem tekmovanju in Marka povabi na pravo regato, na valove pod belim okriljem velikega jadra. Na koncu si deček ne želi več postati brodar, kot je njegov oče, temveč kapitan. V kratki fantastični zgodbi za slikanico *Aljažev čevlji* so vsi literarni liki personificirani, zgodba pa je poučna. Otroški gorski čevlji, ki nima para, in ga na polici izpodrivajo novi čevlji in športni copati, se izkaže za nekaj posebnega. Če gorski čevlji ne bi bili tako dobri, bi deček zgrmel v prepad, po razlagi pa je deležen vsega spoštovanja.

Da Maja Lubi kot ilustratorka stremi k drugačnosti tudi v domišljjskih zgodbah, so nakazale že v originalu velike in slikarsko realizirane ilustracije za slikanico *Lahko noč, prijatelj!* (Zavod za kulturno in publicistično ustvarjalnost VR, 2009) po besedilu Urše Krempel, s katerimi je opazno vstopila tudi v slovenski pravljичni ilustratorski prostor. Ilustracije s poudarkom na mehki, nežnosti in harmoničnih barvnih kombinacijah vse od tedaj gradi skozi proces dela. Pri svojem ustvarjanju izhaja predvsem iz občutkov, ki ji jih ponuja besedilo, in jih preko svojih pogledov na svet prenaša v barve in podobe. Sozvočje besedila in slike nato postane izhodišče za oblikovanje celote, ki potuje v svet neskončne domišljije mladih bralcev. Zanimivo je, da bi pravljичne podobe Maje Lubi – prav tako kot v knjigi – lahko obstajale tudi kot slike na steni. Med likovnoizraznimi sredstvi ima barva osrednjo vlogo pri podajanju podob in ustvarjanju razpoloženja. Ilustratorkina likovna pripoved, ki večinoma zvesto sledi literarni predlogi, je v knjižni izdaji sklenjena celota – besede in slike se medsebojno dopolnjujejo. Tako besedilu sledijo tudi ilustracije v slikanici *Prav zabaven dan* (Zavod za kulturno in publicistično ustvarjalnost VR, 2011) po besedilu Andreje Stajanko: medvedku je dolgčas, rad bi poiskal prijatelje, da bi se skupaj z njimi igral in zabaval, a sčasoma ugotovi, da bo hitro spoznal nove prijatelje in našel stare, če bo tudi sam počel kaj zabavnega.

Prijaznost preveva tudi podobe v slikanicah, ki otroke nevsiljivo opozarjajo na ekološko ravnanje. Pravljичni svet je z zgovornimi podobami prikazan v slikanici *Fižolina* (Morfem, 2011) Tatjane Kokalj. Živali nikoli ne zamerijo, ne onesnažujejo, ne vzamejo več hrane, kot jo potrebujejo, in ne želijo nikomur nič žalega, sporoča zgodbica Pike Golob *Velika gozdna pustolovščina* (Eko knjiga, 2015), z enako ekološko tematiko pa je Maja Lubi sodelovala⁴⁰ tudi v zgodbi Irme Jančar za slikanico *Deset eko zgodbic za lahko noč* (Eko knjiga, 2015). Klasičen slikarski pristop z občutenjem pravljичnega sveta je impresiven tudi pri ilustracijah drugih knjig: taki sta pripoved *Ekvorna – koliščarska pravljica* Dušana Enova (Morfem, 2014) in poljudnoznanstvena pripoved iz današnjega časa *Lolo med računalniki* (Pogled, 2014) Andreje Vukmir. Zanimivo je rešen pristop k dvema različnima dobama, k zgodovini in sedanjosti. Avtorja besedil za dve slikanici s kuharsko tematiko za najmanjše otroke sta Ana Kristanc Žontar in Kristjan Žonta: v slikanici *Zajček Timi*

⁴⁰ Ilustracije so prispevali še Katja Gaspari Leben, Ajda Eržnožnik, Tijana Čvorak, Roman Peklaj in Meta Jarc.

in *čarobni recept* (Morfem, 2014) je glavni junak zajček Timi kuharski mojster, ki se odpravi na največjo goro v deželi iskat magični recept; v slikanici *Levček Liam in mamin rojstni dan* (Morfemplus, 2018) pa glavni junak s pomočjo raznih afriških živali, očka in bratca pripravi mamičici za rojstni dan popolno darilo. V pristrčno ilustrirani knjigi je, seveda, še recept za najljubšo mesno pito malega Liama. Priročnik *Iz lončka v lonec* (Allegro, 2017), namenjen otrokom in njihovim staršem, a tudi vzgojiteljem in učiteljem pri ustvarjanju vrtov in vrtičkov v vrtcih ter šolah, je pripravila Rada Kos, s prav posebnimi, domiselnimi posegi pa ilustrirala Maja Lubi. Ob 100-letnici smrti Ivana Cankarja si je Zdenka Obal zamislila njegov življenjepis v obliki pravljice za slikanico *O človeku, ki je iskal srečo* (Cankarjeva knjižnica Vrhnika & Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, 2017), preko pravljice in moljčka pa je pomagala pisatelja Cankarja otrokom na drugačen način prikazati tudi ilustratorka. Pri vseh tovrstnih⁴¹ ilustracijah slikarka izhaja iz realistično zveste podobe, svojo noto pa daje podobam z otroško ljubkimi poenostavitvami. Poleg tega, da si ilustracije sledijo v določenem redu, upošteva Lubijeva tudi menjavo in ritmiko barvnih strani ter predvsem to, da se besede in podobe ujamejo s poučnim besedilom, kar je včasih še zahtevnejša naloga.

Posebej blizu so ji poetična besedila, pesmi in pripovedi, ki temeljijo na domišljiji in so zapisani v metaforičnem jeziku, polnem domisljic in sporočil. Tako sta ji kot na kožo pisani pripovedki za najmanjše *Nimam časa* (Morfemplus, 2015) s pogostimi izgovori starejših, kadar nimajo časa za ukvarjanje z otroki, in *Snežinke* (Morfemplus, 2016) s poanto o različnosti in povezovanju. Mlajši kot je bralec, manj je v slikanicah besedila in več slik. Ilustracija tako prevzame velikokrat kar dve vlogi: radovednega otroka uvaja v svet likovnih predstav, obenem pa ga seznani z literarnimi deli. Pri pesmih za najmanjše otroke Tatjane Pregl Kobe *Lunini žarki* (Morfem, 2012) in *Kresnice, kresnice, prižgite luči* (Morfemplus, 2015) je večina ilustracij oblikovana čez dve strani, vendar je v otipljivo mehkih podobah slikanice vselej dovolj prostora za veliko tipografijo verzov. Neja Omahen Šikonja pa je napisala pravo pesnitev *Polžja dirka* (Morfemplus, 2020) o majhnem polžku Drobtini in mogočnem polžu Mirku, ki med dirko ugotovi, da za zmago niso dovolj samo mišice. Tudi tu ilustratorka pripoveduje zgodbe na način, ki na prvi pogled ni dobesedni likovni prevod besedila, temveč da njene značilno⁴² izslikane podobe izhajajo (predvsem) iz notranjega pogleda. Največkrat si vnaprej zamisli nenavadno podrobnost, značilno za pripoved, in jo upodobi kot bistven in nenavadno povečan detajl. Poišče nekaj, kar je v njeni prispodobi živo in drugačno – pa naj gre za ljudi, živali ali rastline – in kar se razlikuje od drugih ilustracij na isto temo.

⁴¹ Za založbo Pedagoškega inštituta je naredila nekaj manjših ilustracije za naslovnice (2016–2019). Pred tiskom je še slikanica *Mišek Bami* (samozaložba) Nataše Frank, ki je del projekta Ustvarjalni vrtičak Miška Bamija, sofinanciran iz Evropske unije in Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja.

⁴² Maja Lubi: »Včasih sem slikala z akrilnimi barvami in zapolnila vse koticke praznega papirja. Do mehkobe sem prišla s plastenjem več nanosov barv, kar je ustvarilo določeno strukturo. Veliko nanosov barve sem počasi zamenjala s kombinacijo različnih tehnik in iskanjem ravnotežja poslikane in neposlikane površine, da ilustracija bolj 'zadiha'. Uporabljam torej akril, tuš, barvice, tempere, akvarel – najlažje bi trenutno tehniko poimenovala mešana.«

Svet, ki ga ustvarja Maja Lubi, je svet nežnosti, pričakovanj, radosti, hkrati pa v zbirki⁴³ slikanic *Ljubezni je za vse dovolj* (Morfem) – ob literarnih predlogih različnih avtoric o drugačnosti, raznih boleznih, strahu, nasilju in smrti – predstavlja nevsiljivo polje sočutja in miline⁴⁴.

Tudi njena barvna paleta je izjemno mehka, pastelna, prijazna, za otroke pomirjujoča. Vrača otrokom zaupanje v pogosto hladen svet, jim zbuja pozitivno usmerjeno domišljijo, jih vzgaja. Kajti v njenih slikanicah ni prostora za nasilje, bodisi da gre za ikonografijo, barve ali forme. Ni prenasičenosti predmetnega sveta, kričavega kolorita in krčevitih grimas nastopajočih.⁴⁵

Prav to pa so značilnosti, zaradi katerih je njena ilustracija dobrodošla pri zahtevnih vsebinah slikanic za najmanjše bralce. In verjetno ni naključje, da običajno sodeluje z ustvarjalci besedil, v katerih prav tako prevladuje pomirjujoča, optimistična in miroljubna vsebina. Njene ilustracije nosijo v sebi čustven naboj, vendar kljub ljubkosti in prisrčnosti niso sentimentalne. Zasnova njenih ilustracij za otroke s posebnimi potrebami ustreza tako optimističnim pripovedim kakor tudi literarnim predlogom s temnejšo tematiko. Njena domišljija premore širok razpon občutenj, prilagaja se besedilu o sreči in ljubezni, pa tudi neskončni žalosti, bolečini, celo smrti. S pretanjenim obvladovanjem risbe in barve slika podobe sveta, ki ni vselej prijazen in pravljичno lep, temveč tudi drugačen. Besedilu do neke mere sledi, vendar njene mehke ilustracije nekako blažijo dostikrat kruto resničnost. In jo približajo najmlajšim bralcem, pri čemer največkrat ozavestijo tudi starejše, ki berejo z njimi. V slikanici *Ljubezni je za vse dovolj* (2011), po kateri je zbirka dobila ime, zgodba Sanje Pregl govori o deklici Zali, ki ima ločene starše. Tako besedilo kot prefinjene, skoraj filigransko naslikane ilustracije sporočajo, da je deklіčno srce dovolj veliko za vse. Slikanici po besedilu Tatjane Pregl Kobe *Dva dedka* (2012) in *Moja, moja babica* (2013) ter slikanica *Si, čeprav te ni* (Sanja Pregl, 2012) v pisani in naslikani pripovedi govorijo o ljubezni, staranju in smrti, ki jo morajo sprejeti tudi otroci, saj je del življenja. Ilustracije v slikanici *Larina skrivnost* (2012) po besedilu Helene Kraljič pripomorejo k rušenju tabujev in napačnih predstav o epilepsiji. Podobno sporočilo prinašajo tudi druge slikanice iste avtorice. Med priporočene knjige Pionirske – centra za mladinsko književnost in knjižničarstvo v Mestni knjižnici Ljubljana se je uvrstila tudi slikanica *Imam Downov sindrom* (2013), v kateri sta pisateljica in ilustratorica z občutkom predstavili fantka z Downovim sindromom. Očka, mamica in sestra Zala so najprej žalostni, potem zaskrbljeni ter malce jezni, vendar jih Nejc, njihov najšibkejši člen, s svojo prisrčnostjo trdno poveže v močno ekipo, ki kljubuje pomilovanju, preziru in vzvišenosti nevednežev. Poučna in tudi slikovno primerno privlačna slikanica *Imam disleksijo* (obe 2013) je pripoved

⁴³ Helena Ogrin, *Tema otrok s posebnimi potrebami v seriji del Ljubezni je dovolj za vse pisateljice Helene Kraljič*, magistrsko delo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2020 (mentor dr. Igor Saksida) http://pefprints.pef.uni-lj.si/6343/1/Helena_Ogrin_-_Tema_otrok_s_posebnimi_potrebami_v_seriji_del_Ljubezni_je_dovolj_za_vse_pisateljice_Hele.pdf (ogledano 22. 2. 2021)

⁴⁴ Slikanice te poučne zbirke so dobrodošle tudi za starše ter v šolah in vrtcih, saj na preprost način z besedo, podobo in večinoma tudi strokovnimi spremnimi besedami pojasnjujejo posebnosti nekaterih bolezni, njihovega poteka in življenja z njimi.

⁴⁵ Barbara Sterle Vurnik, *Moč ilustracije ..., zloženka*, Galerija Instituta »Jožef Stefan«, 2. 11.–24. 11. 2011 (4 ilustr.)

o dečku Samu, ki zelo rad riše, poje in ustvarja, a se sooča s težavami pri branju, računanju in pisanju. Doma in v šoli, kamor kljub vsemu rad hodi, mu pomagajo pri razlikovanju leve in desne, z njim berejo in mu pripovedujejo zgodbe o slavnih ljudeh, ki so imeli podobne težave, a so jih znali koristno obrniti v svoj prid. V zbirko slikanic za otroke s posebnimi potrebami je uvrščena tudi slikanica *Žan je drugačen* (2014), v kateri najmlajši bralci spoznajo, da avtizem ni bolezen, ampak je razvojna motnja. Slikanica lepo prikaže, da Žan ni drugačen, ker bi si to izbral ali želel. V svoj svet se umika, ker se edino v njem znajde in počuti varnega. Slikanica otrokom in odraslim ponuja možnost, da поблиže spoznajo svet otrok z avtizmom. Slikanica *Elvis in Tara morata stran* (2014) prikaže razmišljanje o potrebnih odločitvah in s pogledom v prihodnost hrabri. Deček Jure, ki ima hudo astmo, se mora odpovedati mucin v kužku. A dom bosta našla pri prijateljici Neži, kjer se jima bo dobro godilo. Kompromis mu omogoči zdravo življenje. Tako sta najpogostejšo kronično bolezen otrok v tandemu predstavili isti avtorici. Osma knjiga zbirke za otroke s posebnimi potrebami *Bela kot galeb* (2014) pisateljice Aksinje Kermavner nazorno predstavi deklico z albinizmom, belo ko galeb. Deklica Binca je na morju s staršema, izogiba se soncu, plava oblečena, s klobučkom na glavi in s sončnimi očali. Zaradi albinizma ne vidi dobro in ima vrsto težav, vendar je srečna, saj s sluhom spoznava ljudi in okolico, uživa življenje v družbi prijetnih ljudi in raznovrstnosti zvokov, ki nas obdajajo. Slikanico je v spletni Priporočilnici Društva Bralna značka predstavila Tilka Jamnik⁴⁶ in povabila k branju »ob ilustracijah Maje Lubi, ki so nežne in bele kot Bincina koža in lasje«. Pisateljica Helena Kraljič je v slikanici *Maja in Miha* (2016) predstavila otroka s sladkorno boleznijo, tudi z ilustratorino pomočjo je knjiga v pomoč tako staršem kot malim bolnikom. Enajsta knjiga zbirke *Pravi prijatelj* (Morfemplus, 2017) pisateljice Sanje Pregl govori o medvrstniškem nasilju, ki se običajno dogaja prikrito in v odsotnosti odraslih oseb, največkrat v šoli ali blizu nje. S temnejšim koloritom kot sicer poziva k prepoznavanju in preprečevanju nasilja tudi ilustratorica. Besedilo Darke Mazi v slikanici *Ana premaga strah pred govorjenjem* (Morfemplus, 2019) otrokom in odraslim pomaga razumeti, kaj je selektivni mutizem. Govori o tem, da se je treba postopno soočati s strahovi, da na koncu otroci, tako uspešno kot deklica Ana v slikanici, premagajo svoj strah pred govorjenjem. Pristrčna in poučna zgodba Helene Kraljič *Kkkmalu bom praznoval rojstni dan* (Morfemplus, 2020) o dečku Simonu, ki jeclja, vodi v svet težkih izkušenj, ki jih otrok doživlja med svojimi vrstniki. Otroci zaradi pomanjkljive vzgoje, nepoučenosti o težavah pri govoru, nesprejemanja drugačnosti in norčevanja dečku povzročijo hude stiske in marsikatero travmo. V slikanici dobi Simon psičko, s pomočjo katere premaga osamljenost, svoje strahove in se sčasoma vključi v družbo. Lubijeva tematiko vseh knjig zbirke za otroke s posebnimi potrebami posreduje na strokovno preverjen način. V vsaki izmed slikanic pripoved mojstrsko upodobi in predstavi kot svet, za katerega se za trenutek zdi, da ni naslikan z barvami na papir, ampak da je sestavljen iz krhke pajčevine domišljije, pri čemer ilustratorica strokovno zahtevno tematiko tako osvetli, da je otrokom privlačna in razumljiva.

Dragana Laketić, voditeljica knjižničarskega tima v Slovenski študijski knjižnici v Celovcu, ki z lutko pravljčarja Dadija v vrtcih in šolah pripravlja tudi pravljčice

⁴⁶ Mag. Tilka Jamnik, Bralna značka, 7. 10. 2014 – <https://www.bralnaznacka.si/sl/priporocene-knjige/bela-kot-galeb>

urice, je napisala zgodbico *Dadi in leteča torba / Dadi und die fliegende Tasche*⁴⁷ (Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, 2019), ki igrivo predstavi pomen knjig in knjižnice za ljudi ter skrb za sočloveka. Dvojezična slikanica je prilagojena tudi otrokom z disleksijo. V svoji najnovejši dvojezični knjigi, v kateri so basni o dobrosrčni beli veverički Belici, pesnik in pisatelj Niko Kupper otrokom pripoveduje o pomenu medsebojne solidarnosti in prijateljstva. V slikanici *Veverica Belica / Das Eichhörnchen Belica*⁴⁸ (Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, 2020) mala živahna in neustrašna veverica Belica rešuje male gozdne živali, ki so se znašle v stiski. V trenutku, ko se sama znajde v krempljih lisice, risa in orla, ki so zaradi nje ostajali brez plena, ji druge male živali priskočijo na pomoč. Ilustracije tudi v teh dveh zamejskih slikanicah prinašajo nov, svež veter v svet knjižne ilustracije, obenem pa postajajo impresiven slikarski izziv za njene nastope v tujini. Doslej sta v tujini – na Tajskem, v glavnem mestu Tajpej – izšli dve slikanici, pri obeh gre za osebne družinske zgodbe, ki govorijo o harmoniji, povezovanju, skrbi drug za drugega in spoštovanju med starimi starši in vnuki. Avtorica obeh je Ma Teresa: *I will remember it for you* (Golden Apple Books Ltd., 2017) in *The Eternal Coffee Time* (Golden Apple Books Ltd., 2018), ilustracije pa je Lubijska naredila sicer na osnovi lastne manire, a po precej jasnih napotkih. Po ilustratorčinih besedah imajo v založbi, ki je do nje prišla preko spletne strani www.majalubi.com »zelo izdelano vizijo, pošljejo natančna navodila in slikovno gradivo. Največ usklajevanja je v začetni fazi, pri skicah in barvni shemi. Tudi zavrnejo, dopolnjujejo in spreminjajo, vendar zelo spoštljivo. Sledi faza barvanja ilustracij in v končna dela ne posegajo več, saj je vse že prej dogovorjeno.«

Ilustracije Maje Lubi ostajajo kljub lastnemu domišljjskemu preoblikovanju pesmi in zgodb povsem zveste okvirni originalni vsebini, bistveno pa je, da se obe – besedna in likovna pripoved – združita v zaokroženo celoto. Še posebej to velja za poučno vsebino, pri kateri je podoba toliko pomembnejša, kolikor mlajši so bralci, ki jim je ilustracija v slikanicah namenjena. Ob natančni navezanosti na literarno predlogo in omejeno velikost knjige je izoblikovala izrazit avtorski rokopis, duhovit in pravljichen, liričen in dramatičen, mehak in romantičen. Ohranja tradicijo slovenske pravljичne ilustracije, likovno pripovednost z mnogimi mikavnimi nadrobnostmi in bleščavimi interpretacijami domišljjskega sveta upodobljenih junakov. Na avtorsko prepoznaven način so njene ilustracije intimne, za oko privlačne podobe, v katere zna vplesti tudi občutljivost za manj svetle usode posameznih junakov.

⁴⁷ Besedilo je v nemščino prevedel Peter Wieser, spremno besedo je napisala Barbara Hanuš. Zgodba igrivo predstavi pomen knjig in knjižnice za otroke in odrasle ter tudi skrb za sočloveka. Ker so vanjo vpleteni resnični ljudje in prostori, bralke in bralci v besedilu in ilustracijah lahko marsikoga prepoznajo. S tem želijo otroke še bolj pritegniti k branju. Knjiga je prijazno ilustirana in oblikovana tudi za otroke z bralnimi težavami. Prav tako postavitve besedila omogoča hkratno spremljanje zgodbe v obeh jezikih. Zgodba o Dadiju in leteči torbi odpira različne teme, zato so na koncu tudi vprašanja, ki bodo učiteljem, staršem in mentorjem pomagala pri pogovorih.

⁴⁸ Spremná beseda Peter Svetina. Izdala knjigarna HAČEK & Slovenska prosvetna zveza, Celovec.